

УДК 321.022

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.29.30>

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ ІНСТИТУТУ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Катерина Остапчук

*Національний університет «Острозька академія»,
факультет політико-інформаційного менеджменту,
кафедра політології та національної безпеки
вул. Семінарська, 2, 35800, м. Острог, Рівненська область, Україна*

В умовах сучасної демократизації та гуманізації суспільства державна політика України має бути спрямована на забезпечення прав і свобод людини, а її законодавство приведене відповідно до міжнародних норм, стандартів і спрямоване на диференціацію виконання покарань та індивідуальний підхід до засуджених.

Запровадження інституту пробації в Україні відбулося 5 лютого 2015 року шляхом прийняття Закону України «Про пробацію», який набрав чинності в серпні 2015 року. Пробація в Україні має на меті виробити механізми ресоціалізації осіб, які вчинили правопорушення, для повноцінного суспільного життя. Також забезпечити виконання певних видів покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, забезпечити суд характеризуючою інформацією про обвинувачену особу та допомогти засудженим, які готуються до звільнення з місць позбавлення волі. Тому ця система є дуже важливою з огляду на оцінку рівня демократії держави, гуманності кримінального і кримінально-виконавчого законодавства.

Основні напрями сучасної кримінальної політики України знайшли відображення у Кримінальному і Кримінально-виконавчому кодексах України. Суть цих напрямів полягає в посиленні боротьби з тяжкими і особливо тяжкими злочинами за одночасного пом'якшення заходів кримінальної відповідальності до осіб, які вперше притягуються до відповідальності за злочини невеликої і середньої тяжкості.

У плані гуманізації відповідальності це проявилось перш за все у збільшенні передбачених Кримінальним кодексом України видів покарань, які є альтернативою покаранню у вигляді позбавлення волі на певний строк. Більше двох третин статей Кримінального кодексу України передбачають покарання, не пов'язані з позбавленням волі. Деякі з цих видів покарань застосовувалися в Україні впродовж багатьох років (наприклад, штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, виправні роботи), а інші є новими для українського кримінального законодавства (громадські роботи, обмеження волі, арешт). Крім того, додатково передбачені такі покарання, як позбавлення військового спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу і конфіскація майна.

Саме тому першочергово під час роботи із засудженими має виступати не каральна сторона, тобто позбавлення волі, а запровадження адекватного рівня нагляду у поєднанні з необхідними соціально-виховними та психологічними заходами. Здебільшого критерієм необхідного рівня нагляду виступає показник ризику скоєння нового злочину (ризик рецидиву злочинності), що в пробації залежно від регіону коливається від одного до двох відсотків.

Ключові слова: інститут пробації, Кримінальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, правопорушення, ресоціалізація засуджених.

Питання пошуку альтернатив позбавленню волі обговорювалися на міжнародному рівні в рамках Організації Об'єднаних Націй. На конгресах ООН із попередження злочинності й поводження із правопорушниками починаючи з 1955 року зверталась увага на

важливість застосування покарань, не пов'язаних з ув'язненням, основна перевага яких вбачалась у тому, що вони, маючи широкі можливості ресоціалізації, реадптації засуджених, забезпечують збереження їх фізичного і психічного здоров'я, а умови їх відбування в основному відповідають умовам нормального життя на волі, дозволяючи з більшою ефективністю досягти мети виправлення і спеціальної превенції [13].

Так, на VIII Конгресі ООН у 1990 році з попередження злочинності і поведження із засудженими було прийнято Мінімальні стандартні правила ООН стосовно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила), – Резолюція 45/110 ГА ООН від 14.12.1990 р. [4].

Токійські правила рекомендують застосовувати до правопорушників заходи, не пов'язані з тюремним ув'язненням, що натеper є стратегією пробації.

Актуальність створення в Україні служби пробації зумовлена необхідністю виконання міжнародних зобов'язань щодо ширшого запровадження альтернативних позбавленню волі видів покарань.

Впровадження пробації як одного з механізмів впливу на осіб, які мають можливість виправитися без ізоляції від суспільства, стало важливим аспектом діяльності нашої держави нині [3].

Підготовча робота із запровадження пробації розпочалась у нашій країні 1994 року. Проведено сотні тренінгів, відбулося десятки поїздок за кордон для ознайомлення з досвідом і тамтешніми моделями, щоб вибрати найоптимальнішу. Підготовлено законопроекти «Про пробацію» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації кримінального законодавства та організаційно-правових передумов впровадження пробації)». Здійснювались кілька пілотних проєктів у Київській та Кіровоградській областях [10, с. 146].

Уповноважений орган з питань пробації є органом виконання покарань, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Орган пробації безпосередньо підпорядковується міжрегіональному управлінню з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України та є відокремленим підрозділом без права юридичної особи [5].

Перша офіційна ініціатива щодо створення в Україні служби пробації була подана до Кабінету Міністрів України Державним департаментом України з питань виконання покарань у травні 2002 року за результатами візиту до Служби тюрем і пробації Королівства Швеції. Кабінетом Міністрів України 28 травня 2002 року було надане офіційне доручення Державному департаменту України з питань виконання покарань за № 3974/84 щодо узгодження пропозиції зі створення служби пробації в Україні, на виконання якого були підготовлені перші концептуальні пропозиції щодо впровадження пробації в Україні [1].

Заходи зі створення та розвитку національної моделі пробації були включені до Стратегії реформування судової системи, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки (Указ Президента від 20.05.2015 № 276) та Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента від 25.08.2015 № 501) [6].

Суттєвим кроком у запровадженні пробації в Україні стала ратифікація 16 вересня 2014 р. Верховною Радою України Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, ст. 6 якої передбачає провадження діалогу між Україною та країнами Європейського Союзу (далі – ЄС) щодо обговорення реформ у сфері забезпечення принципів демократії, верховенства права і дотримання прав людини, у тому числі щодо реформування судової системи та пра-

воохоронних органів. Нині в Україні реалізуються багато проєктів, які безпосередньо опікуються питанням адаптації іноземного досвіду щодо пробації. Серед таких проєктів – Проєкт ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції України» та Проєкт технічної допомоги між Урядами Канади та України «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» тощо [8].

В Україні було створено законодавче підґрунтя для впровадження національної системи пробації, яка визначена як система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, а також забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [5].

З метою створення повноцінної системи пробації у січні 2018 року було створено єдину Державну установу «Центр пробації» (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 655-р) з підпорядкуванням їй уповноважених органів з питань пробації, удосконалено організаційну структуру, механізм використання фінансових, матеріальних та технічних умов функціонування органів пробації для ефективного виконання поставлених завдань [7].

Пробація – це основна ланка у структурі державних органів, яка здійснює контроль за виконанням покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, і виконує із засудженими роботу, спрямовану на формування у них правослухняної поведінки і стимулювання до становлення на життєву позицію, що відповідає суспільним нормам та інтересам.

Виходячи зі змісту завдань пробації, визначених Законом України «Про пробацію», на орган пробації покладаються завдання, що пов'язані з:

- підготовкою досудових доповідей щодо обвинувачених;
- проведенням соціально-виховної роботи із засудженими;
- реалізацією пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення [5].

Реалізація майже кожного з перелічених завдань потребує аналізу та оцінки конкретного випадку, вміння працівників пробації робити висновки та розробляти ефективні заходи впливу на поведінку засудженого, спілкуватися з ним та мотивувати до змін, що передбачає знання в різних галузях, таких як: юриспруденція, психологія, соціальна робота, педагогіка.

Після застосування покарання, альтернативного позбавленню волі, розпочинається етап наглядової пробації, яка передбачає не лише контроль за засудженим, але й індивідуально сплановану роботу над вирішенням його проблем (факторів ризику), які можуть призвести до вчинення повторного злочину, забезпечення надання йому необхідних соціальних, психологічних, юридичних, медичних та освітніх послуг; застосування спеціальних пробаційних програм. В основі всіх пробаційних заходів перебуває оцінка факторів ризику та використання спеціальних методик пробаційної роботи, які ураховують стать та вік суб'єкта пробації, передбачають постійний моніторинг результатів та коригування для досягнення максимального ефекту [2, с. 368].

Працівникам пробації необхідно вживати заходи щодо забезпечення дієвого нагляду за поведінкою засуджених, захисту суспільства від злочинця, реабілітації злочинця в очах пересічних громадян та попередження вчинення нових злочинів особами, які перебувають на обліку уповноваженого органу з питань пробації.

Однією із найважливіших умов підвищення ефективності роботи працівників пробації є широке залучення до виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, гро-

мадськості, волонтерів, а також проведення цілеспрямованих публікацій і програм у засобах масової інформації та телебачення.

Участь громадськості у виправленні і перевихованні засуджених у діяльності органів і установ під час виконання покарань є частиною програми перетворення в життя принципу демократизму кримінально-виконавчого права. Вона є одним із засобів забезпечення законності під час виконання покарань, служить підвищенню ефективності досягнення цілей кримінального покарання, повернення засуджених до нормального життя та закріплена у Кримінально-виконавчому кодексі України [3].

Із засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням, уповноваженим органом з питань пробації проводиться соціально-виховна робота за індивідуальним планом з урахуванням оцінки ризиків повторного вчинення кримінальних правопорушень [5]. Передбачається ціла система заходів для того, щоб не лише виконати покарання, а реабілітувати засуджену особу та усунути чинники, що вплинули на протиправну поведінку, заохотити до змін і допомогти змінитися. Під час проведення із засудженим виховної роботи необхідно сприяти розвитку у засудженого почуття особистої відповідальності і дисципліни, допомагати йому реінтегруватися в правослухняного громадянина у суспільстві. Така можливість має велике значення для суспільства та сприяє зниженню кількості скоєних повторних злочинів і, відповідно, зменшенню загальної кількості злочинів у країні.

Особа, яка відбуває покарання у місцях позбавлення, окрім самого позбавлення волі, зазнає більших втрат. Ця людина втрачає соціальні зв'язки, які є необхідними для її розвитку, можливість робити здобутки, досягнення, які можуть бути корисними не лише для неї особисто, а й для держави та суспільства. Ця людина може втратити сім'ю, своє майно, свій людський образ, а також перспективу в майбутньому на подальше життя в суспільстві та може загрожувати безпеці суспільства. Безпека суспільства – це найголовніша мета впровадження пробації в Україні. Це не є абсолютно новим революційним шляхом, це більш цивілізований шлях, який довів свою ефективність в усьому світі саме з точки зору безпеки суспільства і попередження вчинення повторних правопорушень особами, які вже вчинили правопорушення [9, с. 62].

Пробаційний нагляд має дуже суттєву відмінність з контролем за виконанням покарання, пов'язаного з позбавленням волі. Ця відмінність полягає в тому, що він включає в себе як контроль, так і підтримку та надання консультацій. Разом із засудженою особою створюється план вирішення її проблемних питань та її змін, тобто суб'єкт пробації заявляє про свою готовність змінитися, а пробація повинна запропонувати свою допомогу у вирішенні проблемних питань, які стають на заваді змінам [11].

Пробація не зменшує покарання, а пропонує цивілізований та виважений підхід до міри відповідальності особи, а найголовніше те, що він з точки зору перспективи більш ефективний. Пробація намагається з'ясувати і показати наскільки можливо змінити людину без ув'язнення [12, с. 154].

Застосування санкцій та попереджувальних заходів дасть змогу зменшити державні витрати на утримання правопорушників у місцях позбавлення волі та сфокусувати ресурси на їх реабілітацію, допоможе зберегти соціально корисний громадянський потенціал. А впровадження нових технологій, електронного моніторингу у процес відбування покарань може замінити певні аспекти ув'язнення, які раніше були спрямовані на цілодобовий контроль за поведінкою правопорушника.

Підсумовуючи, зазначимо, що пробація – більш гуманна та логічна система виконання покарання, поєднана з допомогою, підтримкою, мотивацією правопорушника до

змін без ізоляції його від суспільства, є дієвою альтернативою покаранню у вигляді позбавлення або обмеження волі. Перспективою такої системи можна вважати те, що в результаті застосування пробації знижується злочинність, є позитивний економічний ефект для держави, а також до суспільства повернеться повноцінна людина, яка не порушує законодавство та чесно працює, сплачуючи внески у держбюджет.

Список використаної літератури

1. Аніщук В. Організація служби пробації в Україні. *Підприємство, господарство та право*. 2017. Вип. 3. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/3/51.pdf> (дата звернення: 01.06.2020).
2. Богатирьова О. Теоретико-прикладні засади впровадження пробації в Україні : монографія. Київ : Дакор, 2013. 368 с.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України № 1129-IV від 11 липня 2003 р. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 03.06.2020).
4. Мінімальні стандартні правила ООН стосовно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_907 (дата звернення: 01.06.2020).
5. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (дата звернення: 01.06.2020).
6. Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення: 01.06.2020).
7. Про утворення державної установи «Центр пробації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2017-%D1%80> (дата звернення: 01.06.2020).
8. Статут Ради Європи. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_001 (дата звернення: 01.06.2020).
9. Ягунов Д. Служба пробації: концепція, засади діяльності, організаційна структура. *Бюлетень «Відновне правосуддя в Україні»*. Київ : Український центр Порозуміння. 2007. 62 с.
10. Ягунов Д. Що стоїть на заваді створення служби пробації в Україні (до питання створення національної моделі пробації). *Актуальні проблеми європейської інтеграції* : зб. наук. праць з питань європейської інтеграції та права / за ред. Д. Ягунова. Одеса : Фенікс, 2011. 146 с.
11. *Юридична газета*. Пробаційний нагляд як новий вид покарання: вебсайт. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/probaciyniy-naglyad-yak-noviy-vid-pokarannya.html> (дата звернення: 03.06.2020).
12. Яковець І. Пробація: загальні підходи до визначення поняття та засади впровадження в Україні. *Scientific Journal "ScienceRise"*. № 2(2). Харків : НПП ЧП «Технологический Центр», 2014. 154 с.
13. European Convention on the Supervision of Conditionally Sentenced or Conditionally Released Offenders, 30.XI.1964. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168006fdc4> (дата звернення: 03.06.2020).

THE FORMATION OF PROBATION INSTITUTE POLICY IN UKRAINE

Kateryna Ostapchuk

*National University of "Ostroh Academy",
Faculty of Political Studies and Information Management,
Department of Political Science and National Security
Seminarska Street, 2, 35800, Ostroh, Rivne region, Ukraine*

In today's world of democratization and humanization, public policy of Ukraine should be aimed at ensuring human rights and freedoms as well as the Law aligned with international rules, standards and aim at the differentiation of execution of punishments, individual approaches to convicted persons.

The introduction of probation institute in Ukraine began with the adoption of the Law of Ukraine "On Probation" on February 5, 2015. It came into force on August 28, 2015. Probation in Ukraine aims to develop mechanisms for resocialization of convicted persons for their full public life. Also, it aims to ensure the execution of certain non-custodial sentence types, provide courts with the formalized information about the accused persons and prepare inmates for release. Therefore, this system is very important in the view of the assessment of democracy level of the state, the humanity in the criminal law and the criminal-executive law.

The main directions of modern criminal policy of Ukraine are reflected in the Criminal Code and the Criminal-Executive Code of Ukraine. The essence of these areas is to strengthen the fight against grave offenses, special grave offenses and in the same time mitigating criminal liability for individuals who are sued for minor offenses and medium grave offenses the first time.

First of all, it manifested in an increase types of punishments found in the Criminal Code of Ukraine in terms of humanization of criminal responsibility, which are alternative to imprisonment for a definite term. More than two-thirds of articles of the Criminal Code of Ukraine provides for non-custodial penalties. Many of these penalties have been used in Ukraine for many years (e.g. fine, deprivation of the right to occupy certain positions or engage in certain activities, correctional labor), and the others are new to the Code (community service, restraint of liberty, arrest). Furthermore, additionally penalties provided for by law such as revocation of a military or special title, rank, grade or qualification class and forfeiture of property.

That's why the imprisonment punishment should not be taken in the first place but the introduction of supervision at the proper level in combination with social, pedagogical and psychological measures. Mostly the criteria of the necessary supervision level defines by the risk of committing a new crime (risk of recidivism) that ranges from one to two, depending on the region.

Key words: probation institute, Criminal Code of Ukraine, Criminal Executive Code of Ukraine, punishment, resocialization.